

ESCRIBIR E PRESCRIBIR. VARIACIÓN E PRESCRICIÓN ORTOGRÁFICA EN LINGUA GALEGA (1950-1982)

Serafín Alonso Pintos

IES Abrente (Ribadavia)

Un observador externo que pretenda analizar a ortografía galega da segunda metade do século XX podería, en principio, optar por limitar o seu estudo ás regulamentacións oficiais da época, desbotando por irrelevantes aquelas outras que viron a luz sen o respaldo da Academia ou sen a cobertura legal do poder político. Pero calquera que afonde algo no proceso percibe logo que a normativa da Real Academia Galega non pode ser o único modelo de galego escrito culto actuante naqueles anos, pois non aparece formulada ata os comezos da década dos setenta (*Normas ortográficas do idioma galego*, 1970; *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*, 1971) e deixa fóra, na súa concisión, moitos e moi importantes extremos ortográficos para os que se viña reclamando desde había tempo unha ordenación específica. E outro tanto acontece coa primeira regulamentación ortográfica sancionada pola autoridade política, xa que as *Normas ortográficas do idioma galego* (1980) encomendadas pola Xunta preautonómica resultaron inaplicables na práctica pola súa esencia dúplice. E se seguísemos empregando o criterio de atención exclusiva ás preceptivas oficiais, a análise remataría nas *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* aprobadas pola Real Academia da Lingua (RAG) e o Instituto da Lingua Galega (ILG) en 1982.

Pero é sabido que o itinerario do galego escrito foi menos simple e menos lineal, de maneira que o comentario da variedade de matices ortográficos que un lector pode atopar en escritos do noso período vai requirir doutra estratexia aproximativa, que dea entrada, entre outros aspectos, á pluralidade dispersa de intentos de codificación ortográfica promovidos polos defensores dun maior achegamento da ortografía galega á portuguesa. Esta apertura do campo de visión permitirá contemplar outras regulamentacións, de influencia igual ou superior ás oficiais, para dar conta dun grupo de documentos que establecen entre si unha mesta relación dialéctica que irá moldeando a fasquía gráfica do galego moderno¹. Na década dos cincuenta, poderíamos

¹ Para unha análise máis por extenso cf. Alonso (1998, 2002).

afirmar que, en certo sentido, o importante era *escribir*. En plena ditadura, publicar en galego constituía de seu unha acción meritória e a cuestión ortográfica tiña un relevo menor. A principios dos setenta, os intentos de ordenación do galego escrito aínda se autodefinían en xeral como breves, elementais, mínimos, provisionais... e presentaban un carácter escasamente prescriptivo. Pero co paso do tempo o contexto experimentará mudanzas substanciais. O cambio de escenario político dará entrada a novos actores e intereses, e o nacente marco lexislativo constitucional animará un número notable de publicacións encamiñadas a preceptuar a ortografía da lingua.

O punto de inflexión máis importante deste percorrido de estandarización vén marcado pola aprobación da xa mencionada normativa RAG-ILG de 1982, que resultará oficializada polas autoridades políticas a través da Lei de Normalización Lingüística (1983). As normas de 1982 convidan a segmentar metodoloxicamente esta panorámica da ortografía da segunda metade do século pasado en dúas partes: unha primeira, que abranguería desde os anos cincuenta ata principios dos oitenta e unha segunda, iniciada en 1983, que ocuparía máis ou menos os vinte anos seguintes². A primeira fase (c. 1950-1982) caracterizaríase pola influencia dunha serie de normativas que, malia non recibiren o referendo do poder político –excepción feita das malogradas normas da Comisión de Lingüística de 1980– deseñan os perfís da escrita tal e como hoxe a coñecemos. A segunda (1983-2003), principiaría coa longa serie de críticas que recibiu a normativa da Academia e do Instituto por parte daqueles que avogaban por un máis profundo acercamento ortográfico do galego ao portugués, e xulgaban que a súa postura non fora debidamente tomada en consideración nas normas de 1982. Esta polémica pexou o proceso de normalización que daquela se iniciaba, afeou durante anos a imaxe pública do incipiente galego estándar e, afortunadamente, parece en vías de superación nestes inicios do s. XXI, co regreso ao debate ortográfico dunha vontade de concordia desaparecida tempo atrás³.

Como dixemos, a historia ortográfica da lingua galega ata os anos oitenta do século pasado non vén marcada por regulamentacións elaboradas en primeira instancia por un comité de lingüistas especializados, validadas logo por unha Academia da lingua e finalmente oficializadas polo poder político gobernante. Na nosa etapa, pola contra, a escrita desenvolveuse tutelada por

² Sobre a vintena 1983-2003 cf. o artigo de Paulo Sánchez Vidal neste volume.

³ Sobre este tema pode consultarse a síntese aparecida na revista dixital do Consello da Cultura Galega con motivo do intento de reforma de 2001 (culturagalega.org/especiais/reforma/contexto.htm). Sobre o debate público que precedeu aquela proposta cf. Alonso (2000b).

unha serie de contribucións propositivas (non impositivas) que, en liñas xerais, continuaban unha tradición iniciada na segunda metade do s. XIX que se vira freada, na Galicia da Terra, polo estalido da guerra civil española e o establecemento posterior da ditadura franquista. A tendencia básica das décadas dos cincuenta e sesenta podería exemplificarse na coñecida como “normativa Galaxia”, unha convención que conseguiu un consenso tácito practicamente unánime na posguerra. Trátase dunha normativa fáctica, máis coñecida polas súas plasmacións discursivas na edición de textos literarios ca polos seus fundamentos teóricos e que ten na eliminación de guións, apóstrofos e acentos ortográficos distintos do agudo a súa característica máis visible. Unha mostra ampla e sistematizada do que os de Galaxia entendían por bo galego escrito podémola contemplar na súa gramática (*Gramática elemental del gallego común*, 1966), na que, á parte da poda de diacríticos, deféndese a ortografía do castelán para a representación do galego, rexéitase a portuguesa por inadecuada e desbótase a etimolóxica (*fugir* no canto de *fuxir*, p.e.) por incongruente e pouco práctica. O redactor daquel texto, Ricardo Carballo Calero, preconizaba un ideal de galego culto marcadamente literario, e, arrandeándose entre o aparentemente descritivo e o explicitamente prescritivo, ofrecía aos lectores da súa gramática un ensaio de ordenación do galego escrito que se presentaba máis como un conxunto de recomendacións ca como unha enumeración de obrigas ortográficas de cumprimento irrecusable⁴.

Unha porción sumaria do patrón establecido por Galaxia para a publicación dos seus produtos editoriais recibe sanción académica nas *Normas ortográficas do idioma galego* publicadas en 1970. Na súa primeira versión, o opúsculo da Real Academia Galega apenas dá conta das “letras” (o alfabeto), o acento ortográfico (“As regras de acentuación son as mesmas que en castelán”, RAG 1970: 13) e algunhas contraccións (*ao, do, cun, nel, polo...*). Uns meses despois, xa en 1971, a aparición do *Gallego 1* do Instituto da Lingua Galega empuxa a Academia a engadir ás súas normas ortográficas unhas poucas anotacións morfolóxicas (“Algunhas normas para a unificación morfolóxica da lingua galega”), que resultan igualmente cativas e non logran afastar da esfera galeguista unha sensación xeral de pronunciamento insuficiente, ao ficaren sen arbitrase académica cuestións ortográficas e morfolóxicas centrais.

As normas da RAG limítanse, en definitiva, a dar oficialidade (provisional: “mentras outra cousa non se provea como consecuencia dunha eventual reforma científica que a Academia realice ou acolla” RAG 1971: 8) a unha

⁴ Sobre o ideal de lingua da gramática de Carballo e a súa evolución cf. Alonso (1998, 2000a).

presina de prácticas non problemáticas –fixadas polo uso e escasamente conflictivas– da escrita de posguerra. Entre elas, a representación do *n* velar mediante o dígrafo *nb* (*algunba*), a do prepalatal fricativo xordo con *x* (*fuxir*), a eliminación de guións e apóstrofos como marca de contraccións e fenómenos fonotáticos, ou a asunción do sistema de acentuación gráfica do castelán. Do apéndice morfolóxico (“Algunhas normas...”) salientan asemade a non representación gráfica do seseo e a gheada, a solución que se dá para uns poucos grupos consonánticos cultos e terminacións (*chamar, preito, clima; doutor, acto; dobre, simple; irmán/irmá; estábel*) ou a promoción do plural en *-is* (*animais*) para os polisílabos agudos rematados en *-l*. Ao contraer de maneira tan marcada o ámbito da súa oficialización, a Academia reforzaba as súas posibilidades de éxito e limitaba o risco de que reaxustes futuros puidesen virlle tirar a razón. A estratexia resultou efectiva: as decisións académicas de 1971 cadran coas de 1982 e, en consecuencia, chegan ata os nosos días como modelo ortográfico básico de referencia.

A década dos setenta principia cun documento legal que vai resultar moi ao xeito para as linguas daquela chamadas “vernáculos” do Estado español. A Ley General de Educación de 1970 (Decreto 1433/75) tolera a docencia de galego, catalán e vasco nos centros de ensino, o que incrementa entre nós a urxencia dunha codificación da escrita. Amparado tamén nesa mesma regandixa legal créase na Universidade de Santiago de Compostela un organismo que vai desempeñar un importante papel no proceso de estandarización do galego: o Instituto da Lingua Galega. O ILG presenta publicamente en 1971 as súas credenciais no proceso de normativización co primeiro volume dun manual para a aprendizaxe da lingua. A información contida naquel método (*Gallego 1*, 1971; *Gallego 2*, 1972; *Gallego 3*, 1974) resultou moi valiosa para os cursos de galego que viñan desenvolvéndose por todo o país mercé ao labor das asociacións culturais e, asemade, para aqueles outros que ao abeiro da nova lei comezaban a ter lugar nos propios centros de ensino.

No relativo á ortografía, o Prefacio do *Gallego 1* declara explicitamente que o Instituto acata as normas da RAG, a excepción da denominada segunda forma do artigo (*come-lo caldo*) e do resultado das contraccións das preposicións *a* e *para* coas formas do artigo determinado (o Instituto aconsellaba *ó* e *pró* nos casos en que a Academia defendía *ao* e *para o*). Non obstante, impelido en parte polas zonas que quedaran orfas de prescrición oficial e en parte pola súa defensa dun xiro enxebriista cara á realidade oral da lingua, o manual do ILG distánciase da oficialidade académica en máis puntos dos declarados. Se o modelo da RAG privilexiaba as escollas dos clásicos da tradición literaria iniciada no Rexurdimento, o *Gallego* representa o máis conseguido intento de alzar o galego popular ao rango de vehículo idiomático de transmisión cultural, o que lle carrexou críticas polos vulgaris-

mos, castellanismos e toda caste de “desvíos” característicos da oralidade que pretendía elevar á categoría de lingua culta.

Este tipo de discrepancias entre Academia e Instituto non implicaba, en todo caso, a existencia de diferenzas insalvables en materia de galego escrito. A RAG, que percibira inicialmente no ILG unha ameaza ao seu liderado socioinstitucional, compartía con este organismo unha idea xeral de cal debía ser o futuro do galego. Ambas as institucións entendían que a salvación da lingua pasaba por acadarmos unha regulamentación uniforme que habilitase o idioma para os usos públicos cultos que se albiscaban como posibles no inminente cambio de escenario político, por máis que cada unha delas defendese priorizacións distintas en relación aos formantes literario e popular do futuro galego culto común.

Nun célebre artigo aparecido en 1973 (“A recuperação literária do galego”), o ilustre filólogo portugués Manuel Rodrigues Lapa, que viña alentando cordialmente o noso proceso de reivindicación cultural, comeza a patrocinar un proxecto novo, caracterizado dialecticamente na crítica severa dos intentos de elaboración dun galego culto autónomo e na defensa a ultranza do portugués como único estándar posible para Galicia. O seu ofrecemento, porén, recibe a negativa da *intelligentsia* galeguista, nun abano de respostas públicas que vai desde o silencio ata a explícita desestimación amable. Entre as desaprobacións máis coñecidas están as de intelectuais como Ramón Piñeiro, escritores como Álvaro Cunqueiro ou Ramón Otero Pedrayo, e políticos nacionalistas como Francisco Rodríguez⁵. Esta recusación inicial, capitaneada precisamente por aqueles seus vellos amigos de Galaxia –nos que Lapa contaba influír de maneira máis directa–, relega as novas teses do filólogo de Anadia ao ámbito de difusión privado, sobre todo epistolar, e haberá que agardar uns anos para volver atopar algún artigo de interese sobre a cuestión reintegracionista, que veremos renacer en 1976 da man de Xosé-Martiño Montero Santalla reformulada en termos exclusivamente ortográficos (“Unificación ortográfica galego-portuguesa”, *Grial* 51), sen conseguir tampouco desta volta un respaldo maioritario⁶.

Se repasamos as tendencias fundamentais que levamos visto ata o de agora temos, por unha banda, a normativa da Real Academia Galega (1970, 1971), tardía e exígua para a época en que se publicou, e a do ILG (1971-1974), máis ampla pero carente da consideración institucional privilexiada de que gozaba a anterior. Por outra banda, nesta primeira metade dos setenta principian os experimentos de asimilación ortográfica ao portugués, na

⁵ Cf. Piñeiro (1973), Cunqueiro (1973), Otero (1973), Rodríguez (1976).

⁶ X.- M. Montero Santalla publicará anos despois unhas *Directrices para a reintegración lingüística galego-portuguesa* (1979), que avanza no camiño da converxencia ortográfica co portugués.

procura de aclimatar á realidade galega o plano maximalista exposto por Lapa en 1973. Á parte destes dous grandes grupos, que denominamos convencionalmente *autonomistas* e *reintegracionistas*, poderíamos aínda considerar outros casos illados, persoais, entre eles algúns continuadores de prácticas escritas de preguerra que non conseguiran afacerse aos modos ortográficos contemporáneos.

Un intento de harmonizar esta relativa diversidade formal nun modelo unitario pero aberto de galego escrito foron as *Bases prá unificación das normas lingüísticas do galego*. O texto, prologado polo presidente da RAG, recolle os resultados dunha serie de seminarios de lingua organizados polo ILG que se celebraron entre nadal de 1976 e xuño de 1977 coa finalidade de conformar unha normativa ortográfica que puxese fin á variedade de solucións escritas que existía aínda naqueles anos. Ás reunións asistiron representantes das diversas tendencias e os debates transcorreron nun clima de diálogo e vontade decidida de lograr acordos que resultasen aceptables por todos, fose cal fose o seu ideal de lingua.

Que todas as correntes tiveron voz –e voto– naquelas reunións compróbase na relación de participantes, un colectivo plural de homes e mulleres de letras que inclúe desde lingüistas e escritores ata docentes dos distintos niveis do ensino, pasando por membros da Academia, eclesiásticos conciliares ou galeguistas autodidactas⁷. No que toca á filosofía lingüística dos participantes atopamos dous grandes grupos: por unha banda, o dos defensores dunha ortografía galega autónoma de base castelá e pola outra, o conformado por algúns protagonistas destacados da primeira fase do movemento reintegracionista como José Luís Rodríguez, Xosé-Martiño Montero Santalla ou Ricardo Carballo Calero, que avogaron nas *Bases* por unha ortografía máis próxima da portuguesa.

Unha mostra do talante que gobernou aquel intento vese na enunciación das propostas. Nos casos en que –despois de reunírense, escoitaren todas as opinións e discutiren sobre a máis axeitada en cada caso– a unanimidade non resultou finalmente posible, o texto das *Bases* brinda ao lector ambas as posibilidades (*ó/ao*, para a contracción da preposición e o artigo; *pra/para* no caso da preposición; ou, p.e., *-bel/-ble*, *-ción/-zón* ou *-aría/-ería* no apartado de sufixos e terminacións) nunha exposición que outorga preferencia ao primeiro membro do par pero non condena o emprego do outro (aconséllase *ó* pero non se rexeita *ao*).

En conxunto, as *Bases* constitúen o grande intento estandarizador do período preestatutario, no que salientan non só polo sistema de reunións plu-

⁷ Cf. Rivas (1977: 41).

rais, discusións abertas e busca de consenso adoptado para a súa elaboración, senón sobre todo pola altura dos seus resultados, que se mostran no documento final cunha serie de glosas aclaratorias dun rigor científico desconocido ata daquela na historia do galego escrito. Reparemos, a modo de exemplo, na ordenación ortográfica postulada para os grupos consonánticos cultos. Máis que por defender unha solución “moderna” –modernidade que caracterizaría en todo caso a carga teórica do investigador e non o obxecto analizado–, as *Bases* destacan por delimitar clara e firmemente, con comentarios explicativos amplos e ben fundamentados, un problema complexo para o que se carecía aínda dunha solución institucional ao xeito. Desta maneira, para os *reutores* e *técnicas* que inzaban os escritos daquel tempo aconsellábase a representación das dúas consoantes do grupo (*rectores*, *técnicas*), achegando unha solución cultista, novidosa no seu día, pero que coñecerá desde aquela unha aceptación xeral.

Coas *Bases*, a ortografía consuetudinaria contaba por fin cun pautado de referencia, tan necesario naqueles anos nos que o cambio de réxime político invitaba a pensar nunha incorporación da lingua galega aos usos escolares e institucionais. De feito, como “base” (fundamento, apoio), e non como mandato ortográfico imperativo foron recibidas na súa época e empregadas de guieiro para a escrita. Pero non todos estiveron de acordo con elas e houbos que preferiron fabricar as súas propias normativas. Deste xeito, a década dos oitenta iníciase coa intelectualidade galeguista dividida entre un centro maioritario, que xira arredor das propostas das *Bases*, e unha periferia na que se van sucedendo intentos particulares de aproximar a ortografía galega da portuguesa.

De entre as millenta normativas defensoras dunha máis estreita proximidade gráfica ao portugués hai unha que, nas décadas dos oitenta e dos noventa do século XX, coñecerá unha fortuna moi superior ao resto: trátase das *Orientacións para a escrita do noso idioma* da Asociación Sócio-Pedagóxica Galega⁸ (AS-PG). En realidade, as *Orientacións* están moito máis próximas das *Normas* da Academia de 1971 –ou, sobre todo, das *Bases* do 77– ca do proxecto de Manuel Rodrigues Lapa de asumirmos o portugués como lingua literaria. Pode acontecer porén, que, aos ollos dun leigo, peculiaridades ortográficas moi evidentes, como o sistema de acentuación, fagan parecer máis grande a distancia que media entre as *Orientacións* e outros textos do autonomismo, pero na filosofía lingüística de fondo existiron sempre moitas máis

⁸ O noso comentario é valedouro para as tres versións non reintegracionistas deste texto (AS-PG 1979, 1980a, 1980b), anteriores á titulada *Orientacións para a escrita do noso idioma* (AS-PG 1980c).

coincidencias ca diverxencias entre os que desenvolveron aquel proxecto gráfico –que foron coñecidos, entre outros nomes, co de “reintegracionistas de mínimos”– e a legalidade oficial representada pola Academia e o Instituto a partir de 1982/3. De aí os apelos á concordia reiterados por uns e outros, apelos que finalmente semellan cristalizar nas reformas de 2003 das *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*, modificacións de detalle motivadas polo desexo compartido de reagrupar ortograficamente os defensores do galego en torno a un modelo unitario de grafización.

Pero volvamos por un momento a 1980. Naquel ano, as autoridades políticas da Xunta de Galicia deciden nomear unha comisión para elaborar unhas normas ortográficas que poñan fin ás tensións entre as distintas tendencias (nomeadamente, entre autonomistas e reintegracionistas). Entre os integrantes daquela Comisión de Lingüística había filólogos de valía, e constituíu sen dúbida unha boa oportunidade para poñer orde ortográfica nun momento de inminente incorporación do galego aos ámbitos institucionais. Malfadadamente, aquel documento acabou envolto en polémica porque, tal e como se deron ao público, as *Normas ortográficas da lingua galega* de 1980 permitían a cadaquén escribir pola súa. A ambigua redacción do articulado provocou que as correntes en discordia se visen na obriga de publicar textos explicativos que definisen a imprecisa opcionalidade das normas da Comisión de Lingüística de 1980 segundo unha ou outra das filosofías lingüísticas en conflito.

Xoán Carlos Rábade Castiñeira, p.e., publica no xornal *La Voz de Galicia* unha interpretación reintegracionista destas *Normas ortográficas* e asesora con idéntico criterio a novena edición do método de lingua *O Galego Hoxe*, da asociación cultural coruñesa O Facho. Ricardo Carballo Calero modifica á luz destas normas a ortografía orixinal dun grupo de artigos seus que dá ao prelo co título *Problemas da lingua galega*. No ámbito do ensino, algúns dos primeiros libros de texto que se publicaron para o bacharelato traduciron igualmente a indefinición das normas da Comisión de Lingüística nun sentido reintegracionista en manuais como os publicados pola editorial Everest (*Língua Galega* de M. C. Enríquez Salido e X. L. Fernández Pérez, e *Língua Galega-2* de X. C. Rábade, X. R. Pena e A. P. Gil Hernández) ou, de maneira algo menos marcada, no titulado *Língua. Gramática metódica da lingua galega* de X. C. Rábade, X. R. Pena e M. C. Vázquez.

Ao tempo, os autonomistas dispútanlle a oficialidade ás normas da Comisión coa publicación do Ditame da Subcomisión de Programación de Textos da Comisión Mixta Ministerio de Educación – Xunta de Galicia, publicado en decembro de 1980 no *Boletín Oficial da Xunta de Galicia*. En esencia, o Ditame é unha revisión das normas da Comisión de Lingüística que, respectando o seu esquema expositivo, elimina a súa ambigüidade nunha lectura non

reintegracionista. Un documento posterior, a Resolución do 15 de outubro de 1980 –publicada igualmente no *Boletín Oficial da Xunta de Galicia*–, ratifica o Dictame como normativa oficial para os libros de texto e o material didáctico.

En síntese, o camiño percorrido polo galego desde a década dos 50 ata a aprobación da normativa ortográfica e morfolóxica de 1982 caracterízase pola procura constante dun modelo de referencia unificado e digno de estimar, apto para os novos ámbitos de uso que a lingua estaba conquistando. Durante décadas, a mostra máis recoñecible de galego escrito era a que a editorial Galaxia empregaba nas súas publicacións, un arquetipo de base literaria que resultaría nas súas liñas elementais sancionado pola Academia nas normativas de 1970 e 1971 e que será cuestionado en parte polo ILG nos tres volumes do seu método de aprendizaxe da lingua, nos que se defendía unha maior intimidade do estándar coa oralidade popular. Tamén naqueles primeiros anos 70 o filólogo portugués Manuel Rodrigues Lapa propón abandonar o galego literario que se viña construindo desde o Rexurdimento para adoptar o estándar portugués continental como lingua de cultura de Galicia. Pero a idea de Lapa non foi en xeral ben recibida pola comunidade galeguista, e algúns dos seus líderes manifestáronse publicamente en contra do proxecto. Anos despois, seguíamos aínda pendentes dunha ordenación completa e axeitada do galego escrito. Para resolver esa carencia, un colectivo amplo e representativo de homes e mulleres de letras reuniuse durante meses nun intento de consensuar unha regulamentación que tomase en conta, entre outros factores, a tradición literaria, a realidade dialectal e a vontade daqueles que, ao abeiro do ofrecemento de Rodrigues Lapa, estaban por acaroarse máis á ortografía do portugués. O pacto ortográfico das *Bases* resultou do agrado da maioría e a súa influencia comezou axiña a percibirse nos escritos da época. Pero o gusto da maioría non é o gusto de todos e durante o bienio 1979/80 viron a luz unha morea de ensaios normativos, case sempre tendentes a modificar á portuguesa a ortografía usual; de entre eles, as *Orientacións* da AS-PG salientan como o modelo máis perdurable. Porén, o malo non foi a marea normativa senón o estouro dunha polémica controversia que terminou por estragar o traballo da Comisión de Lingüística de 1980 e predispuo determinados sectores en contra do acordo normativo RAG-ILG de 1982, fracturando unha vontade de converxencia que só agora, nos primeiros anos do s. XXI, parece en vías de recomposición, co activismo galeguista reconciliado arredor dunha escrita común.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Agrupación Cultural O Facho (1978): *O Galego Hoxe. Curso de Lingua*. La Coruña: La Voz de Galicia.
- Agrupación Cultural O Facho (1980): *O Galego Hoxe. Curso de Lingua. Adaptado ás Normas Ortográficas da Comisión de Lingüística da Xunta de Galicia*. La Coruña: La Voz de Galicia [é a novena edición do texto anterior, revisada e modificada].
- Alonso Pintos, S. (1998): *Contribución ó estudio dos antecedentes inmediatos do moderno proceso de estandarización do galego. As propostas de codificación da lingua no período 1966-1980*. Memoria de Licenciatura (inérita). Universidade de Santiago de Compostela, Facultade de Filoloxía.
- Alonso Pintos, S. (2000a): “O ideal de lingua na *Gramática* de Carballo Calero”, *Grial* 147, 461- 474.
- Alonso Pintos, S. (2000b): “Debate real/debate mediático”, *Boletín do Arquivo de Planificación e Normalización Lingüística-Centro de Documentación Sociolingüística de Galicia* 1, 8.
- Alonso Pintos, S. (2002): *Para unha historia do estándar galego. As propostas do período 1966-1980*. Madrid: UNED.
- Asociación Sócio-Pedagóxica Galega (1979): *Orientacións para a escrita do noso idioma*. Edición ciclostilada.
- Asociación Sócio-Pedagóxica Galega (1980a): *Orientacións para a escrita do noso idioma*. Santiago: Xistral [Prelo: Adral, A Coruña].
- Asociación Sócio-Pedagóxica Galega (1980b): *Orientacións para a escrita do noso idioma*. Santiago: Xistral [Prelo: Gráficas Rodi, Ourense].
- Asociación Sócio-Pedagóxica Galega (1980c): *Orientacións para a escrita do noso idioma*. Ourense: Galiza Editora.
- Carballo Calero, R. (1966): *Gramática elemental del gallego común*. Vigo: Galaxia.
- Carballo Calero, R. (1981): *Problemas da lingua galega*. Lisboa: Sá da Costa.
- Cunqueiro, Á. (1973): “A recuperación literaria do galego”, *Faro de Vigo*, 9 de setembro.
- Enríquez Salido, M. C. e X. L. Fernández Pérez (1980): *Língua Galega 1*. León: Everest.
- Instituto de la Lengua Gallega (1971): *Gallego 1*. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago.
- Instituto de la Lengua Gallega (1972): *Gallego 2*. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago.

- Instituto de la Lengua Gallega (1974): *Gallego 3*. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago.
- Instituto da Lingua Galega / Real Academia Galega (1982): *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. Santiago: Instituto da Lingua Galega - Real Academia Galega.
- Lapa, M. Rodrigues (1973): “A recuperación literaria do galego”, *Grial* 41, 278-287.
- Montero Santalla, X.-M. (1976): “Unificación ortográfica galego-portuguesa”, *Grial* 51, 1-13.
- Montero Santalla, X.-M. (1979): *Directrices para a reintegración lingüística galego-portuguesa*. Ferrol: ed. do autor.
- Otero Pedrayo, R. (1973): Carta a “Sr. Dr. Rodrigues Lapa”, en M. A. Alegria Marques, A. P. Figueira Santos, N. Rosmaninho, A. Breda Carvalho e R. Godinho (eds.) [1997]: *Correspondência de Rodrigues Lapa. Selecção (1929-1985)*. Coimbra: Livraria Minerva Editora, 341-342.
- Piñeiro, R. (1973): “Carta a don Manuel Rodrigues Lapa”, *Grial* 42, 389-402.
- Rábade, X. C.; Pena, X. R. e M. C. Vázquez (1980): *Língua. Gramática metódica da lingua galega*. A Coruña: Ed. do Rueiro.
- Rábade Castiñeira, X. C. (1980): *Normas ortográficas do idioma galego. Texto íntegro, guía e comentários*. A Coruña: La Voz de Galicia.
- Rábade [Castiñeira], X. C.; Pena Sánchez, X. R. e A. P. Gil Hernández (1982): *Língua Galega 2*. León: Everest.
- Real Academia Gallega (1970): *Normas ortográficas do idioma galego*. A Cruña: Real Academia Gallega.
- Real Academia Gallega (1971): *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. A Cruña: Real Academia Gallega.
- Rivas, M. (1977): “Poñerlle pés á lingua escrita”, *Teima* 22, 41-43.
- Rodríguez, F. (1976): *Conflicto lingüístico e ideoloxía en Galicia*. Monforte: Xistral.
- Universidade de Santiago de Compostela (1977): *Bases prá unificación das normas lingüísticas do galego. Resume dos seminarios celebrados na Universidade de Santiago de Compostela desde decembro de 1976 a xuño de 1977*. Madrid: Anaya [ed. non venal].
- Xunta de Galicia (1980a): *Normas ortográficas do idioma galego*. Santiago de Compostela: Publicacións da Xunta de Galicia, maio.
- Xunta de Galicia (1980b): *Ditame da Subcomisión de Programación de Textos da Comisión Mixta Ministerio de Educación - Xunta de Galicia*, Boletín Oficial da Xunta de Galicia, decembro, 21-23.
- Xunta de Galicia (1981): *Resolución de 15 de outubro de 1980 pola que se regula a autorización de libros de texto e material didáctico redactado en lingua galega*, Boletín Oficial da Xunta de Galicia, febreiro, pp. 42-43.